

С. М. Гришак, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

І. В. Калько, ДЗ «Луганський державний медичний університет»

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ЇЇ ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Гришак С. М., Калько І. В.

Сутність та особливості гендерної культури як теоретичне підґрунтя її формування у студентської молоді.

У статті здійснено аналіз сутності гендерної культури та виявлені її особливості. В результаті вивчення підходів науковців до визначення поняття, надано власне розуміння досліджуваного феномену й окреслено певні його особливості: 1) гендерна культура поєднує два поняття – „гендер” і „культура”, серед яких поняття гендеру вважаємо ключовим; 2) гендерна культура є цілісною системою, що має певну структуру й відповідні функції; як і культура загалом, використовується суспільством для збереження й передачі гендерного досвіду; 3) гендерна культура структурується за чоловічим або жіночим варіантом („культура жінки” та „культура чоловіка”); 4) гендерна культура – це особливий вид культури, властивий як суспільству в цілому, так і конкретній людині зокрема; буває патріархатного чи егалітарного типів; 5) гендерна культура передбачає формування уявлень у студентської молоді про життєве призначення жінок і чоловіків. Критерієм її сформованості є встановлення егалітарних гендерних уявлень щодо взаємодії статей.

Ключові слова: гендерна культура, гендер, культура, егалітарний тип, патріархатний тип, студентська молодь.

Гришак С. Н., Калько І. В.

Сущность и особенности гендерной культуры как теоретическая основа её формирования у студенческой молодежи.

В статье осуществлен анализ сущности гендерной культуры и выявлены ее особенности. В результате изучения подходов ученых к определению понятия, дано собственное понимание исследуемого феномена и определены его особенности: 1) гендерная культура объединяет два понятия – „гендер” и „культура”, среди которых понятие гендера считаем ключевым; 2) является целостной системой, имеет определенную структуру и соответствующие функции; используется обществом для сохранения и передачи накопленного

гендерного опыта; 3) структурируется по мужскому или женскому вариантам („культура женщины” и „культура мужчины”); 4) это особый вид культуры, присущий, как обществу в целом, так и конкретному человеку в частности; бывает патриархатного или эгалитарного типов; 5) предусматривает формирование представлений у студентов о жизненном предназначении женщин и мужчин. Критерием ее зрелости считается наличие эгалитарных гендерных представлений о взаимодействии полов.

Ключевые слова: гендерная культура, гендер, культура, эгалитарный тип, патриархатный тип, студенческая молодежь.

Упровадження гендерної освіти в структуру загальної системи освіти, що здійснюється останні десятиріччя у зв'язку з вибором демократичного шляху розвитку українського суспільства та побудови гендерно паритетного соціуму, передбачає формування гендерної культури у молоді, показником якої є “такий рівень громадянської свідомості, де успішно відтворюються демократичні ціннісно-нормативні уявлення, забезпечується підтримка гідності кожної людини незалежно від статі” [1, с. 3].

Саме гендерна освіта та виховання впливають на формування гендерної ідентичності, розширюють гендерні уявлення, сприяють вивченню природи гендерних стереотипів, гендерних ролей, гендерних підходів, акцентують увагу на різноманітності самореалізації особистості незалежно від статі й змінюють акцент зі статі на особистість, генеруючи таким чином відповідний рівень гендерної культури студентської молоді.

Поняття «гендерна культура» на сьогодні стало предметом міждисциплінарного вивчення. Так, різні підходи до його визначення ми знаходимо в роботах філософів (О. Вороніна, Н. Маслюк), правознавців (Л. Кобелянська, Т. Мельник), соціологів (М. Пірен), педагогів (В. Созаєв). До проблеми її формування звертаються педагоги і психологи (І. Іванова, О. Кікінежді, В. Кравець, П. Терзі, О. Цокур).

Попри існуючі дослідження, здійснені в цій галузі, слухним у даній статті вважаємо звернення до аналізу сутності та виявлення особливостей гендерної культури як теоретичного підґрунтя її формування у студентської молоді.

Розглядаючи поняття „гендерна культура”, маємо зазначити, що *перша особливість* цього феномена полягає в поєднанні двох понять – „гендер” і „культура”, серед яких гендер вважаємо ключовим. Тож ми не можемо обійти трактування як самого поняття „гендер”, так і дефініції „культура” загалом.

Низку визначень поняття „гендер” містить науково-довідкова література. Так, у Словнику гендерних термінів його трактують як сукупність соціальних і культурних норм, які суспільство змушує виконувати особистість залежно від її біологічної статі [2].

Спроби розкрити сутність цього феномену знайшли відображення в працях багатьох дослідників гендеру. Аналізуючи різні підходи щодо визначення поняття в соціальних та гуманітарних науках, маємо зазначити, що більшість науковців має спільний погляд щодо відмінності гендеру від біологічної статі, його соціального походження, який конструюється через певні інститути соціалізації, культурні норми, розподіл праці, існуючі в суспільстві ролі і стереотипи, та відтворює відносини влади і нерівності, які, в свою чергу, можна деконструювати. Науковці доводять, що гендерні відносини є конструктами певної культури, в рамках якої вони працюють, а роботу цієї культури щодо визначення гендерної належності вони називають гендером.

Відзначимо, що гендер конструюється через певну систему соціалізації, розподілення праці й утвердження в суспільстві культурних норм, ролей і стереотипів, тож він є своєрідним підсумком соціалізації людини в суспільстві відповідно до її статевої належності. Гендерні системи різних поколінь і культур можуть бути різні, а культура завжди спирається на досягнення попередніх поколінь. У цьому разі, не викликає сумніву висновок дослідників, що чоловіки і жінки є соціально-культурними продуктами своїх суспільств, а культура є вирішальним чинником у формуванні відмінностей між ними.

Існує багато визначень „культура”, що охоплюють різноманітні аспекти досліджуваного феномена. Зупинимось лише на принципово важливих для нашої наукової розвідки. Культура (від латинського „cultura” – обробіток, виховання, освіта, розвиток, шанування) – це сукупність практичних,

матеріальних і духовних надбань суспільства, що відбивають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини, втілюються в результатах продуктивної діяльності.

Досліджуваний феномен є сферою духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості, а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування (школи, ВНЗ, клуби, музеї, театри, творчі спілки, товариства тощо). Під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності.

Культура характеризується змістом суспільно-історичного процесу, що впливає на формування людини як творчої, активної особистості; сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених і розвинених людством у ході його історії. Реальне буття культури в неповторно індивідуальних творчих здібностях людей, що формуються і виявляються в безпосередньому й діяльному їх спілкуванні, утілюються в способах, засобах, знаряддях і продуктах їх діяльності [3, с. 121].

Р. Уільямс (R. Williams) зазначає, що культура повинна бути вивчена як цілісний „спосіб життя”, як реальний світ, у якому живуть (працюють, люблять, творять, відпочивають) звичайні люди. „Звичаєвість ” або „повсякденність” культури означає, що всі ми беремо участь у її створенні й вчимося жити в ній завдяки низці повсякденних практик, що формують наші думки – здобуємо освіту, граємо, вчимо рідну мову, одержуємо навички до праці, отримуємо досвід міжособистісних відносин. Саме в таких звичайних видах діяльності ми навчаємося культурі. Культурні сенси й значення набуваються в повсякденному досвіді [4].

Усі вміщені в наукових джерелах визначення невідмінно вказують на людину і її діяльність як на необхідні і найважливіші чинники виникнення культури. За всім різноманіттям визначень культури чітко проступають дві змістові домінанти: 1) безпосередня життєва взаємодія людини з дійсністю, суспільно й історично детерміноване відбиття форм і способів цієї взаємодії у

внутрішньому світі людини, її відносинах, переконаннях, звичках і поведінці;
2) узагальнені відбиття дійсності у вигляді знань про неї, методи її пізнання, наукові теорії і художні образи.

Фундаментальною властивістю культури є те, що вона є механізмом, створеним для спадкування і передачі соціальних сил від одного покоління іншому. Діяльність як спосіб розвитку культури містить насамперед культуротворчу активність, у ході якої створюються й перетворюються цінності культури. Але не будь-яка людська діяльність розвиває й узагальнює культуру, а тільки та, в результаті якої з'являються нові зразки й цінності матеріального і духовного життя, у результаті чого розвивається й змінюється сама людина [5, с. 35].

Усе вищезазначене дає підстави стверджувати, що культура надзвичайно різноманітна і виконує в житті суспільства й людини низку функцій:

- людинотворчу (гуманістичну) функцію, пов'язану з формуванням самої людини, її духовності;
- інформаційну функцію, спрямовану на трансляцію (передачу) соціального досвіду від старших поколінь молодшим, що забезпечує історичну спадкоємність поколінь у розвитку культури;
- пізнавальну (гносеологічну) функцію, яка забезпечує накопичення досвіду й знань, що зумовлює можливість їхнього пізнання і освоєння на цій основі світу культури;
- регулятивну (нормативну) функцію, підтримуючись мораллю і правом, що задає установки, норми й правила поведінки;
- семіотичну (знакову) функцію, що забезпечує за допомогою засвоєння специфічних мов культури (музика, живопис та ін.) можливість не тільки оволодіння знаковою системою тієї або тієї культури, але і її розуміння, а також вільно жити в ній;
- ціннісну (аксіологічну) функцію, спрямовану на формування в людини цілком певних ціннісних потреб і орієнтацій.

Оскільки, гендерна культура є складовою загальної культури, то вона також є цілісною системою, що має певну структуру й відповідні функції; наявна в усіх аспектах людського життя й використовується суспільством для закріплення, збереження й передачі надбань накопиченого соціального (гендерного) досвіду, що є *другою особливістю* досліджуваного поняття.

Традиційно категорії чоловічого і жіночого в культурі уявлялися не лише як протилежні, але й як цілком взаємовиключні, – зауважує Н. Маслюк. За ними закріплено суворо визначене місце в ієрархічній системі соціальних відносин. Таке уявлення чоловічого і жіночого створило символічну систему, в якій стать пов'язана з культурним змістом цієї системи відповідно до її соціальних настанов та ієрархій. І хоча в кожній культурі значення варіюються, гендерна система й політичні та економічні чинники в суспільстві завжди взаємопов'язані. Зважаючи на це, культурне конструювання статі в гендер, а також асиметрія, що характеризує гендерні системи в різних культурах, можуть розумітися як системи, тісно пов'язані з організацією соціальної нерівності. Гендер становить соціокультурний конструкт і саме в такій інтерпретації включений у систему соціальної стратифікації, тому можливо й необхідно виокремити два тісно пов'язаних між собою рівні його вияву: 1) структурний рівень гендеру, під яким розуміють соціальний статус, що визначає нерівні можливості в освіті, професійній діяльності, доступу до влади, сексуальності, сімейної ролі та репродуктивної поведінки; 2) культурно-символічний рівень гендеру (що є фундаментом для побудови й закріплення структурного рівня гендеру), під яким розуміють елементи культурно-символічних рядів (інь – янь, стихійне – логічно впорядковане, ірраціоналізм – раціоналізм, експресіонізм – реалізм тощо) у вигляді бінарно-амбівалентних культурних архетипів „чоловік – жінка” та „стать – рід” [6].

Отже, *третьою особливістю* гендерної культури полягає в тому, що як складноорганізована система, котра має свою специфіку – жіночу та чоловічу – вона може бути структурована за чоловічим або жіночим варіантом і відбита в поняттях „культура жінки” й „культура чоловіка”.

П. Терзі правомірно виділив гендерну культуру як особливий вид культури, властивий суспільству загалом і конкретній людині як суб'єктові суспільних відносин зокрема. При цьому очевидно, що як особливе соціальне явище, гендерна культура розглядається через певну сукупність матеріальних і духовних багатств, цінностей і змістів, норм і традицій, знакових систем, які використовує суспільство для закріплення, збереження й передачі надбань накопиченого соціального досвіду, забезпечення комунікації і регуляції соціальної поведінки його членів як представників певної соціальної статі – жіночої й чоловічої [5, с. 36].

Аналогічний підхід до розуміння сутності досліджуваного феномена використовує В. Созаєв. Гендерна культура визначена дослідником як індивідуально-особистісна характеристика, частина загальної культури суб'єкта, що містить гендерну компетентність, гендерну картину світу, специфічні ціннісні орієнтації й моделі поведінки. Залежно від індивідуальної гендерної картини світу формується гендерна культура особистості патріархатного або егалітарного типів. Патріархатною гендерною культурою особистості є компонент загальної культури людини, заснований на традиційних уявленнях про домінуюче положення чоловіка в родині та суспільстві. Егалітарною гендерною культурою особистості є компонент загальної культури людини, заснований та спрямований на реалізацію принципу гендерної рівності [7, с. 426 – 430].

Тож *четверта особливість* гендерної культури, на нашу думку, виявляється в тому, що вона як особливий вид культури, властивий суспільству загалом і конкретній людині як суб'єктові суспільних відносин зокрема, буває патріархатного або егалітарного типів.

Під час дослідження зазначеного вище феномена ми виявили, що гендерна культура як і загальна культура має свою структуру, котра містить такі компоненти:

– когнітивний (спрямований на формування статевої самосвідомості особистості на основі уявлень про себе як представника певної статі; змісту

гендерних ролей і сучасних гендерних стереотипів; особливостей жіночої та чоловічої особистості);

– емоційно-ціннісний (визнання пріоритету загальнолюдських цінностей і рівних можливостей для осіб різної статі, орієнтації на партнерські взаємини й егалітарний шлюб);

– поведінковий (зумовлює реалізацію засвоєних моделей виконання гендерних ролей у власному житті шляхом тренінгу відповідних дій у нетипових для статі видах діяльності, тренування у виявах поваги до іншої статі та адекватному міжстатевому спілкуванні) [8, с. 110].

Нами виявлено, що в процесі формування гендерної культури особистості необхідно використовувати гендерно чутливий підхід, що створює фундамент для гендерно збалансованого суспільства, яке повинно бути головним завданням у навчально-виховному процесі вищої школи. Гендерно гнучка й чутлива особистість може вирішувати проблеми нерівності, внаслідок чого патріархальні моделі культури послаблюються й поступаються місцем культурі дійсної рівності чоловіків і жінок [9, с. 68- 70].

Наступною *особливістю* гендерної культури є те, що вона передбачає формування уявлень про життєве призначення чоловіка та жінки, притаманні їм позитивні якості, розкриття фізіологічних, психологічних особливостей чоловіка та жінки. Критерієм сформованості гендерної культури є встановлення егалітарних гендерних уявлень щодо взаємостосунків статей.

На думку І. Каширської, гендерна культура, з одного боку, є процесом адаптації та інтеграції людини в суспільство, а з іншого – процесом саморозвитку та самореалізації особистості в соціальному середовищі, що включає засвоєння індивідом соціального досвіду, психосексуальних установок і цінностей, орієнтацій, визначених способів поведінки та формування статевої самосвідомості [10].

Т. Говорун та О. Кікінежді гендерну культуру трактують як систему соціально-економічних, правових та етнопсихологічних умов існування суспільства, що сприяє становленню чоловіка і жінки як рівних соціальних

істот. Саме цивілізація створила систему поведінкових приписів, взірців, моделей поведінки, прийнятих для хлопців і дівчат, чоловіків і жінок, а її наслідком є опанування гендерної культури як системи стандартів, нормативів поведінки. До того ж творцями нормативних приписів є люди, які живуть у певних соціально-економічних умовах, мають свою релігійну, національно-культурну спадщину, вироблені сторіччями шлюбно-сімейні традиції, звичаєвість. Кожен народ виховує дітей, готує їх до виконання статевих ролей, передусім сімейних, громадських (професійних, політичних, культурно-освітніх) [11, с. 21 – 22].

С. Вихор вважає гендерну культуру наслідком засвоєння особистістю знань, цінностей і понять у напрямі формування її власного ставлення до міжстатевих стосунків, дотримання демократичних принципів та усвідомлення гендерних стереотипів, що забезпечує успішність взаємодії на засадах гендерної рівності [8, с. 108].

Отже, враховуючи здійснений аналіз сутності гендерної культури та об'єднавши вищезазначені поняття, досліджуваний феномен „гендерна культура” можна визначити як специфічний добір культурних характеристик, заснованих на психологічних особливостях поведінки чоловіка та жінки, що закріплюють зв'язок між біологічною статтю й досягненнями (особистості) в соціальному житті, культивують соціальну егалітарну поведінку щодо взаємостосунків обох статей, і в яких наявні елементи статички та динаміки. В результаті аналізу виявлені її особливості: 1) гендерна культура поєднує два поняття – „гендер” і „культура”, серед яких поняття гендеру вважаємо ключовим; 2) є цілісною системою, що має певну структуру й відповідні функції; використовується суспільством для збереження й передачі накопиченого гендерного досвіду; 3) структурується за чоловічим або жіночим варіантом („культура жінки” й „культура чоловіка”); 4) це особливий вид культури, властивий як суспільству в цілому, так і конкретній людині зокрема; буває патріархатного чи егалітарного типів; 5) передбачає формування уявлень про життєве призначення статей.

Таким чином, здійснений нами аналіз сутності гендерної культури та виявлення її особливостей дають нам підстави для подальшої розробки моделі формування гендерної культури у студентів.

Література

1. Кравець В. П. Педагогіка та психологія: гендерний аспект : навч. посіб. / В. П. Кравець, О. М. Кікінежді. – Т. : Навч. кн. Богдан, 2004. – 124 с.
2. Словарь гендерных терминов / под ред. А. А. Денисовой. – М. : Информация XXI век, 2002. – 256 с.
3. Краткий педагогический словарь пропагандиста / под ред. М. И. Кондакова, А. С. Вишнякова ; сост. : М. Н. Колмакова, В. С. Суров. – 2-е изд., доп. и дораб. – М. : Политиздат, 1988. – 367 с.
4. Williams R. Culture is ordinary / Raymond Williams ; [Electronic resource]. – Access mode: <http://artsites.ucsc.edu/faculty/Gustafson/FILM%20162.W10/readings/Willias.Ordinary.pdf>. – The title screen. – Date of treatment: 20.03.12.
5. Терзі П. П. Формування гендерної культури студентів вищих технічних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Терзі Пилип Пилипович ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – О., 2007. – 236 с.
6. Маслюк Н. В. Гендер и социальная структура / Н. В. Маслюк, Е. Р. Ярская-Смирнова ; пер. с нем. А. М. Воден. – СПб. : Наука, 2000. – 479 с.
7. Созаев В. В. Гендерная теория как фактор формирования гендерной компетентности в культурологическом образовании школьников / В. В. Созаев // Аспирантские тетради. – СПб., 2008. – № 33 (73), ч. 1 : (Обществ. и гуманитар. науки). – С. 426–430.
8. Вихор С. Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Вихор Світлана Теодозіївна ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Т., 2006. – С. 108–114.

9. Дороніна Т. О. Гендерна чутливість і гендерна культура / Т. О. Дороніна // Директор школи. – 2001. – № 1. – С. 68–70.

10. Каширская И. К. Социально-психологический анализ основных источников информации и процесс гендерной социализации / И. К. Каширская // Вопр. психологии. – 2003. – № 6. – С. 56–63.

11. Говорун Т. В. Гендерна психологія : навч. посіб. / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. – К. : Академія, 2004. – 308 с.

Hryshak S. M., Kalko I. V.

The Essence and Characteristics of Gender Culture as the Theoretical Basis of Proper Forming among Students.

In the article we carry out the analysis of the essence of gender culture and identify its characteristics. On the basis of research analysis and the study of scientists' approaches to the definition of concept we define the essential features of gender culture. So the phenomenon "gender culture" is a specific selection of cultural characteristics based on the psychological peculiarities of behaviour of men and women that reinforce the link between biological sex and achievements (personality) in social life, cultivate social egalitarian behaviour of interacting of both sexes and in which there are elements of statics and dynamics. Also the analysis revealed its characteristics: 1) gender culture combines two concepts – "gender" and "culture", among which gender we believe the key; 2) gender culture is a holistic system that has a definite structure and corresponding functions; it's used by the society for the preservation and transmission of the accumulated gender experience; 3) as a complex system with its own - male and female, gender culture is structured by male or female option ("culture of a woman" and "culture of a man"); 4) gender culture is a special kind of culture that is proper to the society at large and to a specific person in particular; it has patriarchal or egalitarian types; 5) gender culture provides for the formation of insights about sexes' life purpose and peculiar positive qualities and psychological characteristics of men and women to the students. A standard of proper forming of gender culture among students is the presence of egalitarian gender representations about the interaction of the sexes.

Keywords: gender culture, gender, culture, egalitarian type, patriarchal type, students.

Відомості про авторів

Гришак Світлана Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри східних мов ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Калько Ірина Василівна – старший викладач, ДЗ «Луганський державний медичний університет».

Стаття надійшла до редакції 11.12.2014 р.

Прийнято до друку: 26.12.2014 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.